

Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б.Н. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ–РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 08.20.622 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК:332:369.01(575.2)(043.3)

Медетбекова Иннаят Тургунбековна

**Калкты социалдык камсыздандырууну каржылоо жана аны
модернизациялоо**

08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана насыя

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2022

Иш Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети финансы кафедрасында аткарылды

- Илимий жетекчи:** **Саякбаева Айганыш Апышевна,**
экономика илимдеринин доктору, профессор,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университети, финансы кафедрасынын башчысы
- Официальные
оппоненты:** **Кулуева Чинара Раимкуловна,** экономика
илимдеринин доктору, профессор, Ош
мамлекеттик университети, финансы жана банк
иши кафедрасынын башчысы
Умуралиева Аида Шайлобековна,
экономика илимдеринин кандидаты, Баткен
мамлекеттик университетинин Кызыл-Кыя ш. көп
профилдүү институтунун экономика кафедрасынын
доценти
- Жетектөөчү мекеме:** К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик
университети, финансы, банк иши жана салык
салуу кафедрасы, дареги: 720044, Кыргыз
Республикасы, Бишкек ш., Жукеев-Пудовкин көч.,
34

Коргоо 2022-жылдын 19 майда саат 15.00дө Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин алдындагы экономика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Д. 08.20.622 диссертациялык кеңештин жыйынында 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек Жолу пр. 394 дареги боюнча өтөт.

Диссертацияны коргоону онлайн көрсөтүүнүн жеке коду:
<https://vc.vak.kg/b/d08-vqw-pjg-qie>

Диссертация менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (720033, Бишкек ш., Жибек Жолу пр., 394) жана Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, Бишкек ш., Киев көч. 44) китепканаларынан, ошондой эле ДК <http://dissovetecon.knu.kg>. сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын 14 апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
экономика илимдеринин доктору, доцент

Есеналиева Б.Б.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Азыркы учурда социалдык камсыздандыруу Кыргызстанда жана дүйнө өлкөлөрүндө жүргүзүлгөн социалдык-экономикалык реформалардын маанилүү жана зарыл элементи болуп калды. Кыргызстандын дүйнөлүк экономикага жана дүйнөлүк эмгекти бөлүштүрүүгө кошулушу менен чарбачылыктын, ишкерликтин мамлекеттик эмес субъекттердин өзгөчөлөнгөн жеке менчиктин пайда болушуна байланыштуу, коомдогу базалык экономикалык мамилелердин рыноктук кайра түзүлүшү кызматкерлердин өздөрүнүн да, иш берүүчүлөрдүн да социалдык камсыздандыруунун финансылык базасын түзүүгө түздөн-түз (тикелей же кыйыр) катышуусун божомолдоочу калкты социалдык коргоонун камсыздандыруу формасына өтүүнү, ошондой эле камсыздандыруу төгүмдөрүнөн камсыздандыруу төлөмдөрүнүн өлчөмүнүн түздөн-түз көз карандылыгын белгилөөнү шарттады. Ушуга байланыштуу, социалдык камсыздандыруу тутумун уюштуруунун жана иштетүүнүн, социалдык тобокелдиктерден камсыздандыруу коргоо мамилелерин мамлекеттик жөнгө салуунун тарыхый тажрыйбаларынын теориялык-методологиялык негиздери жана бул базанын негизинде улуттук экономиканын өзгөчөлүктөрүн жана өнүктүрүүнү эске алуучу социалдык камсыздандыруу тутумун өнүктүрүүнүн улуттук концепциясын иштеп чыгуу изилдөөнүн өзгөчө актуалдуулугуна ээ болот.

Андан тышкары, изилдөө темасынын актуалдуулугу социалдык камсыздандыруу жөнүндө азыркы илимий көрүнүштөрдүн жетишсиз иштелип чыккандыгы, калкты социалдык камсыздандыруунун социалдык тобокелдиктеринен төмөн натыйжалуулугу менен аныкталат.

Ошентип, диссертациялык иштин актуалдуулугу бир тараптан, маселенин теориялык-методологиялык жактан толук эмес иштелгендиги, экинчи тараптан – камсыздандыруу мамилелеринин бардык субъекттеринин кызыкчылыктарын өзүнө шайкеш айкалыштырган жогорку натыйжалуу социалдык камсыздандыруу тутумун иштетүүнүн талаптуулугу менен шартталат.

Ошол эле убакта азыраак иштелген маселелер калууда: жалпы цивилизацияланган динамика жана экономикалык парадигмаларды алмаштыруу контекстинде социалдык камсыздандыруунун орун алышы жана аны өнүктүрүү; социалдык-экономикалык жана саясий реформалар шарттарында социалдык камсыздандыруунун финансылык потенциалын жогорулатуу; социалдык камсыздандырууну өнүктүрүүнүн мамлекеттик жана рыноктук механизмдеринин өз ара аракеттеүүсү. Ушул диссертациялык иш дал ушул көйгөйлөрдүн чечүү жолдорун иштеп чыгууга арналган.

Диссертациянын темасынын билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүрүзүлүүчү артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. 2018-2040-жылдарда Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн

улуттук стратегиясын, 2018-2022-жылдар мезгилинде Кыргыз Республикасынын региондук саясатынын концепциясын, 2035-жылга чейинки мезгилде КР экономикалык өнүктүрүүнүн инновациялык модернизациялоонун концепциясын жана «Кыргыз Республикасы үчүн комплекстүү узак мөөнөттүү миграциялык саясатты иштеп чыгуу» БУУнун өнүктүрүү программасынын долбоорун, 2018-2022-жылдар мезгилинде КР өнүктүрүүнүн «Биримдик, Ишеним, Жаратмандык» программасын ишке ашыруу менен байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоого карата концептуалдык мамилелерди негиздөө жана иштеп чыгуу болуп саналат.

Коюлган максатты ишке ашыруу изилдөөнүн логикасына жана түзүмүнө ылайык келген төмөнкүдөй милдеттерди чечүүнү талап кылат:

- калкты социалдык камсыздандыруунун теориялык, уюштуруучулук жана ченемдик укуктук негиздери;

- калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону уюштурууда чет элдик өлкөлөрдүн практикасына салыштырма талдоо жүргүзүү;

- Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандыруунун демографиялык факторлоруна диагностикалоо жүргүзүү;

- калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун маалыматтык базасы катар жекелештирилген эсебине талдоо жүргүзүү;

- Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону өнүктүрүүгө карата социалдык-экономикалык негизги факторлордун таасиринин даражасына корреляциялык-регрессиялык талдоо жүргүзүү;

- Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоонун негизги багыттарын иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы. Калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоого карата комплекстүү-системалуу мамилени иштеп чыгуу менен бекемделет:

- калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун теориялык, уюштуруучулук жана жөнгө салуу аспектерин аныктоонун жана жалпылоонун негизинде калкты социалдык камсыздандыруунун автордук аныктамасы берилди;

- чет өлкөлөрдүн социалдык камсыздандырууну каржылоо практикасын диагностикалоо КР калкын пенсиялык камсыздоодо камсыздандыруунун айрым аспектерин ыңгайлаштыруу үчүн анын позитивдүү тажрыйбасын ачыктады;

- демографиялык факторлорду диагностикалоонун негизинде, атап айтканда, калктын негизги, ошондой эле Кыргыз Республикасынын гендердик бөлүктө пенсия алдындагы жана пенсия курагындагы курактык топтор боюнча өлүмдүүлүк, анын ичинде КР боюнча жалпысынан анын себептеринин класстары, анын ичинде аймактары боюнча өлүмдүүлүктүн

курактык коэффициенттери, КР Социалдык фондун бюджеттөөнүн негизги индикатору катары жашоонун күтүлүүчү узактыгы менен өзүнчө социалдык оор диагноздору жана анын түзүмдөрү боюнча өлкөнү социалдык өнүктүрүүнүн негизги тренддери аныкталды;

- калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун маалыматтык базасы катары жекелештирилген эсептин негизинде калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун көйгөйлөрү аныкталды;

- автордук корреляциялык-регрессиялык талдоо Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону өнүктүрүүгө таасирин тийгизген негизги социалдык-экономикалык факторлорду аныктады;

- КР калкын социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоонун тереңдетилген комплекстүү-системалуу мамилесин иштеп чыгуу үчүн 2035-жылга чейинки мезгилде калкты жынысы боюнча санынын, гендердик бөлүктөгү негизги курактык топтордун, калктын жакырчылык деңгээлинин, КР Социалдык фондунун кирешелеринин жана чыгашаларынын, пенсия алуучулардын жынысы боюнча санынын автордук болжолу берилди.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Изилдөөнүн жоболорунун жана тыянактарынын Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону жөнгө салуу боюнча иш-чараларды иштеп чыгууда министрликтердин, ведомстволордун практикасында колдонуу мүмкүнчүлүгүндө турат. Негизги тыянактар, сунуштар жана илимий-практикалык сунуштамалар Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону жөнгө салуу боюнча стратегияларды, программаларды жана пландарды иштеп чыгууда, ошондой эле «Экономика» багытындагы «Камсыздандыруу», «Статистика», «Финансы», «Бюджеттик эмес фонддор» ж.б. дисциплиналар боюнча бакалавр жана магистрлерди даярдоодо окуу процессинде пайдаланылышы мүмкүн.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү. Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун социалдык-демографиялык аспектерин талдоонун негизинде теориялык-методологиялык жоболор, тыянактар жана практикалык сунуштамалар министрликтер жана ведомстволор тарабынан өлкөнү социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн концепциясын жана стратегиясын иштеп чыгууда, ошондой эле Кыргыз Республикасынла калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону жөнгө салуу боюнча стратегиялык башкаруучулук чечимдерди болжолдоодо жана кабыл алууда пайдаланылышы мүмкүн.

Иште сунушталган калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону жөнгө салуу тутумун өркүндөтүүнүн стратегиялык артыкчылыктары жана багыттары республикада жана аны региондордо мамлекеттик жана региондук деңгээлдерде калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону

модернизациялоодо, ошондой эле Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандыруу концепциясын иштеп чыгууда пайдаланылышы мүмкүн.

Иштелип чыккан практикалык сунуштамалар калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону жөнгө салууну өркүндөтүү үчүн кызмат кылышы мүмкүн, бул калкты социалдык камсыздандырууну каржылоо органдарынын ишинин сапатын жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

– калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун теориялык, уюштуруучулук жана ченемдик укуктук маселелери;

– калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону уюштурууда чет өлкөлөрдүн практикасын салыштырмалуу талдоонун натыйжалары;

– Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандыруунун демографиялык факторлорду диагностикалоонун натыйжалары;

– калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун маалыматтык базасы катары жекелештирилген эсепти талдоонун натыйжалары;

– Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону өнүктүрүүгө негизги социалдык-экономикалык факторлордун таасиринин даражасын корреляциялык-регрессиялык талдоо;

– Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандыруунун социалдык-демографиялык факторлорун жана анын 2035-жылга чейинки мезгилде финансылык көрсөткүчтөрүн болжолдуу баалоо, Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоого комплекстүү-системалуу иштелип чыккан мамилеси.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Ж. Баласагын атындагы КУУда изилдөөнүн натыйжалары апробацияланды. Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону оптималдаштырууга багытталган практикалык сунуштамалар «Бакай Банк» ААК ишинде чагылдырылды.

Диссертациянын натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана тыянактары тегерек столдордо, семинарларда, ошондой эле улуттук жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда баяндалды жана талкууланды: «Молодёжь в Евразийском экономическом союзе: трудовая мобильность и гуманитарное сотрудничество» (Бишкек ш., Б. Ельцин атындагы КРСУ, 2019-жыл), «Интеграция науки в современном мире» - Евразия Илимий Бирикмесинин 76 Эл аралык илимий конференциясы (Москва ш., 2021-жыл), «Цифровизация и трансформация экономик стран Центральной Азии: учетно-аналитические статистические правовые аспекты», А.З. Ермекбаевдин 80 жылдыгына арналган (Бишкек ш., Б. Ельцин атындагы КРСУ, 2020-жыл), «Евразийская экономическая интеграция, проблемы и перспективы развития: цифровизации, управленческо-информационные; финансовые, мониторинговые, налоговые; учетно-аналитические, аудиторско-контрольные», МОО 10 жылдыгына арналган БАБАФ ЫК

форумуна жана Саякбаеванын А.А. 10-Исраилов окуулары» (Түркия, Аланья ш., Ж. Баласагын атындагы КУУ, Б. Ельцин атындагы КРСУ, 2021-жыл) ж.б.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору 12 илимий макалада жарыяланган, анын ичинен 12 макала Кыргыз Республикасынын ЖАК тарабынан сунушталган басылмаларда жарыяланган, 11 макала РИНЦте индекстелген базадагы басылмаларда, анын ичинде, Москва, Махачкала (РФ), Аланья (Түркия), Алмата (РК), Бишкек ж.б. жарыяланды.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш кыскартуулардын жана белгилердин тизмегинен, киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, практикалык сунуштамалардын, пайдаланылган булактардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Диссертация 173 бетте баяндалган, 8 таблицаны, 59 сүрөттү камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу негизделди, изилдөөнүн максаты жана милдеттери түзүлдү, алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы баяндалды, алынган натыйжалардын практикалык жана экономикалык мааниси, изденүүчүнүн жеке салымы ачылды, диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору берилди жана диссертациянын натыйжаларынын апробациясы баяндалды.

«Калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун теориялык, уюштуруучулук жана ченемдик укуктук негиздери» деп аталган биринчи бөлүмдө калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун теориялык, уюштуруучулук жана ченемдик укуктук аспектери каралды: калкты социалдык коргоо тутумунда социалдык камсыздандыруунун социалдык-экономикалык мазмуну аныкталды, калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун ченемдик укуктук негиздери каралды, калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону уюштурууга чет өлкөлөрдүн практикасына салыштырма талдоо жүргүзүлдү.

Коомду өнүктүрүүнүн объективдүү факторлорунун бири болуп адамдардын материалдык зарылдыгы саналат, алар белгилүү себептерден улам коомдук эмгекке катышпайт жана эмгекке төлөөнүн эсебинен өзүнүн жашоосун колдой алышпайт. Коомдун мындай мүчөлөрүн багууга бул максаттар үчүн коом тарабынан атайын бөлүнгөн түзүлгөн дүң продуктунун бөлүгү багытталат. Товардык-акча мамилелерин түзүү шарттарында коомдук продуктун бул бөлүгү аныкталган акча фонддорун түзүү жана колдонуу аркылуу пайдаланылат.

«Мамлекеттик социалдык камсыздандыруу жөнүндө» КР Мыйзамында «мамлекеттик социалдык эмгектик мертинүүнүн же кесиптик дартка чалдыгуунун, майыптыгынын, карыгандыгынын, баккан адамынан айрылгандыгынын жана анын өлүмүнүн натыйжасында камсыздандырылган адамдар өздөрүнүн иштеп тапканын же кирешесин жоготкон учурда жумуш берүүчүлөр менен граждандардын милдеттүү камсыздандыруу

салымдарынын эсебинен камсыз кылуунун мамлекет тарабынан гарантияланган түрлөрүнүн системасы болуп эсептелет» деп аныкталган. [Мамлекеттик социалдык камсыздандыруу жөнүндө КР Мыйзамы, 1996-жылдын 17-июнундагы № 20].

Профессор А.А. Саякбаева төмөнкүдөй аныктама берет: «социалдык камсыздандыруу – бул кыйын жашоо шартындагы калкты социалдык колдоо үчүн камсыздандыруу мүнөзүндөгү чаралардын тутуму» [Саякбаева А.А. Социальная защита населения. Теория, практика, проблемы и решения.- Бишкек: Ж. Баласагын атындагы КУУ.- 2006].

Профессор Янова С.Ю. «социалдык коргоо – бул ар бир адам үчүн коом тарабынан коюлган жашоонун социалдык стандарттарын колдоо максатында социалдык тобокелдиктерди башкаруу тутуму. Социалдык камсыздандыруу көпчүлүк мамлекеттерде социалдык коргоо тутумунун кыйла жайылтылган жана салмактуу элементи бойдон калат. Социалдык камсыздандыруу институту социалдык милдеттерди чечүү үчүн камсыздандыруу принциптерин колдонуунун натыйжасында келип чыкканын» аныктаган [Страхование // Под ред. Л. А. Орланюк-Малицкой, С. Ю. Яновой. – кайра иштеп чыгуу жана толуктоолор менен 2-басылышы. – М. : Юрайт, 2015. – 869 б.].

Биз Ф.Р. Асанбекованын көз карашын колдойбуз, ал «социалдык камсыздандыруунун өзгөчө белгиси массалык мүнөздү алып жүргөн социалдык тобокелдиктерден кызматкерлердин өзүн-өзү жамааттык коргоосуунун өзгөчө формасы» деп белгилейт [Асанбекова Ф.Р. Социально-экономические условия формирования системы обязательного социального страхования в Кыргызской Республике//Вестник КРСУ. 2012. – 69 б.].

Социалдык камсыздандыруунун маңызына карата теориялык көз караштарды жыйынтыктап, аны каржылоонун ролун күчөтүү менен социалдык камсыздандыруунун төмөнкүдөй автордук аныктамасын сунуштоого болот «кесиптик, медициналык, үй-бүлөлүк мүнөздөгү социалдык тобокелдиктердин натыйжасында катышуучулардын бири эмгек кирешесин жоготкон учурда, финансылык камсыз кылуу үчүн тилектештик негиздеги камсыздандыруу фондунун катышуучуларынын финансылык каражаттарын кайра бөлүштүрүү».

«Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандыруунун азыркы тенденциялары» деп аталган экинчи бөлүмдө Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандыруунун демографиялык факторлоруна диагностика жүргүзүлдү; калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун маалыматтык базасы катары жекелештирилген эсепке талдоо жүргүзүлдү; Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону өнүктүрүүгө негизги социалдык-экономикалык факторлордун таасиринин даражасына корреляциялык-регрессиялык талдоо жүргүзүлдү.

Диссертациялык изилдөөнүн объекти болуп Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоо тутуму саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн предмети болуп Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоо процесстери саналат.

Изилдөөнүн методдору жана материалдары. Иште жалпы илимий статистикалык изилдөө методдору пайдаланылды: абстрактуу-логикалуу, салыштырмалуу, түзүмдүк-функционалдык мамилелер, графикалык методдор, корреляциялык-регрессиялык метод, статистикалык болжолдоо методдору, топтоштуруу методдору жана экономикалык-статистикалык талдоо методдору, көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык талдоо.

Изилдөөнүн материалдары атайын экономикалык жана статистикалык адабияттар, КР УСК материалдары, электрондук ресурстар жана КРда калкты социалдык камсыздандыруу тутумуна тартылган башка уюмдардын маалыматтар базасы кызмат кылышты.

Дени сак жана ишке жөндөмдүү адам капиталын түзүү ар бир мамлекеттин милдети болуп саналат.

2010-2020-жылдар үчүн пенсионерлердин санынын динамикасын талдоо ар жыл сайын өсүү темпи 2018-жылы 101,8% чейин, 2019-жылы 103,3% өскөнүн көрсөттү [[http:// www.stat.kg](http://www.stat.kg)] (2.1-сүрөт).

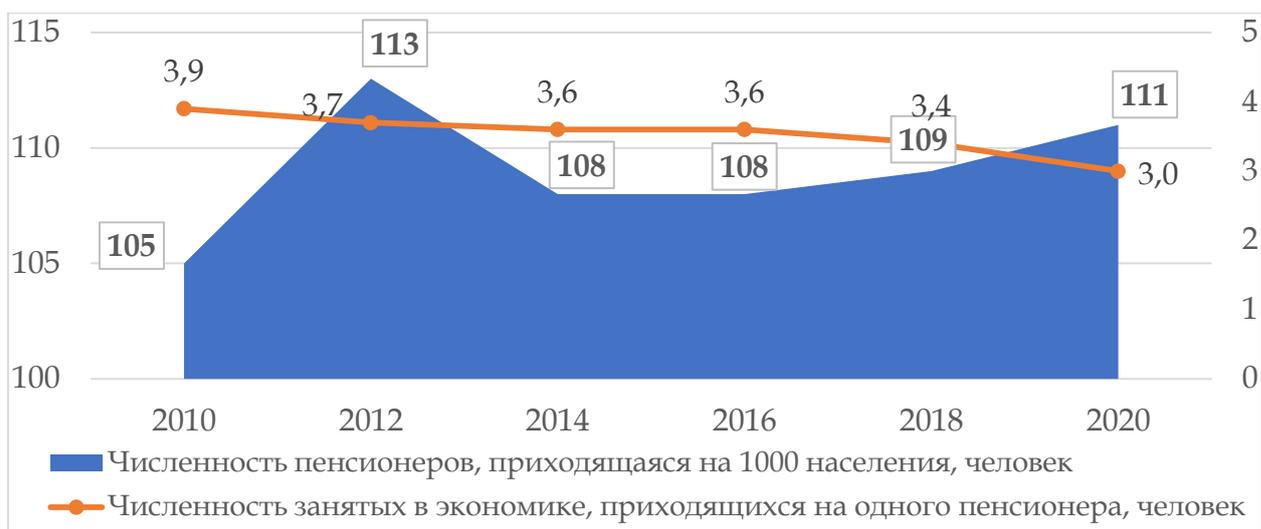

2.1-сүрөт. Жынысы боюнча пенсия алуучулардын саны, адам

Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча түзүлдү [<http://socfond.kg>]

Бирок, 2010-2020-жылдар үчүн пенсионерлердин санынын абсолюттук көрсөткүчү 2010-жылы 574,8 адамдан 735 адамга чейин өскөнүнө карабастан, 2020-жылы өсүү темпи 102,9% төмөндөгөн. Жалпысынан КР пенсионерлердин саны 2010-2020-жылдар үчүн 735 миң адамга же 24,3% көбөйгөн [<http://socfond.kg>] (2.1-сүрөт).

2020-жылы калктын 1000 туура келген пенсионерлердин саны 111 адамды, тескерисинче 2010-жылы 105 адамды түзгөн же 6 адамга кыскаруу жүргөн. Анда, бир пенсионерге иш менен камсыз болгондордун саны 2020-жылы 3,0 адамды, тескеричинче 2010-жылы 3,9 адамды түзгөн [<http://socfond.kg>] (2.2-сүрөт).

2.2- сүрөт. Калктын 1000 адамына туура келген пенсионерлердин саны жана бир пенсионерге туура келген экономикада иш менен камсыз болгондордун саны, адам

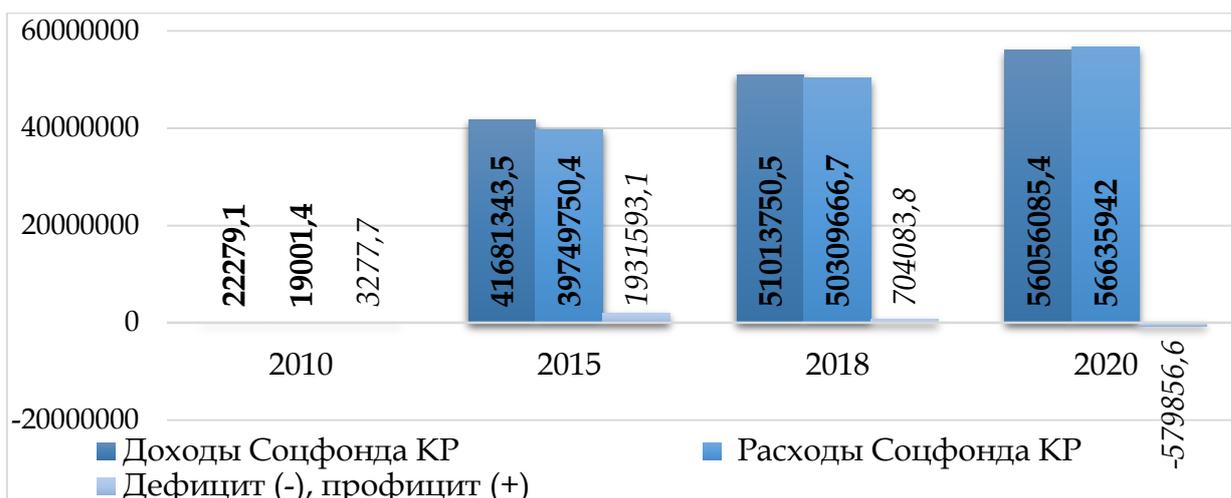
Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча түзүлдү [<http://socfond.kg>]

Мында бир пенсионерге туура келген иш менен камсыз болгондордун санынын кыскарышы 23,1% [<http://socfond.kg>] (2.2-сүрөт).

КР Соцфондунун бюджетинин абалына COVID-19 пандемиясынын терс таасиринин кесепети республиканын социалдык-экономикалык абалына сөзсүз таасирин тийгизет. COVID-19 пандемиясы мезгилинде экономиканын каатчылык абалына байланыштуу, калкты социалдык камсыздандырууну финансылык камсыз кылуу олуттуу начарлады. КР Соцфондунда башкарылган финансылык ресурстар калкты мамлекеттик социалдык камсыздандыруу тутумун финансылык камсыз кылуу үчүн айкын жетишсиз.

КР Соцфондунун бюджетин аткарууну талдоо 2020-жылы Социалдык фонддун бюджетинин тартыштыгы – 579856,6 миң сомду түзгөнүн аныктады. Анда КР Соцфондунун бюджетин аткаруунун өткөн мезгилдерде 2018-жылы 50 309 666,7 миң сом, 2015-жылы 39 749 750,4 миң сом, 2010-жылы 3277,7 миң сом өлчөмүндө профицити байкалган [<http://socfond.kg>] (2.3-сүрөт).

Пенсиялык фонддун кирешелери калдыктарды эске алуу менен, 2020-жылдын башталышында 51561688 түзсө, тескерисинче 2010-жылы 20582,9 сомду түзгөн. Мамлекеттик топтолмо пенсиялык фондунун (МТПФ) кирешелери 2020-жылы 1814211,1 миң сомду түзсө, 2010-жылы 820,8 миң сомду түзгөн. Милдеттүү медициналык камсыздандыруу фондунун (ММКФ) кирешелери 2020-жылы 2381902,5 миң сомду түзсө, тескерисинче 2010-жылы 774,1 миң сомду түзгөн. Фонддун иштегендердин ден соолугун чыңдоого кирешелери 2020-жылы 298283,8 миң сомду, тескерисинче 2010-жылы 101,4 миң сомду түзгөн [<http://socfond.kg>] (2.3-сүрөт).

2.3-сүрөт. КР Соцфондунун бюджетин акаруу динамикасы, *миң сом*

Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча түзүлдү [<http://socfond.kg>]

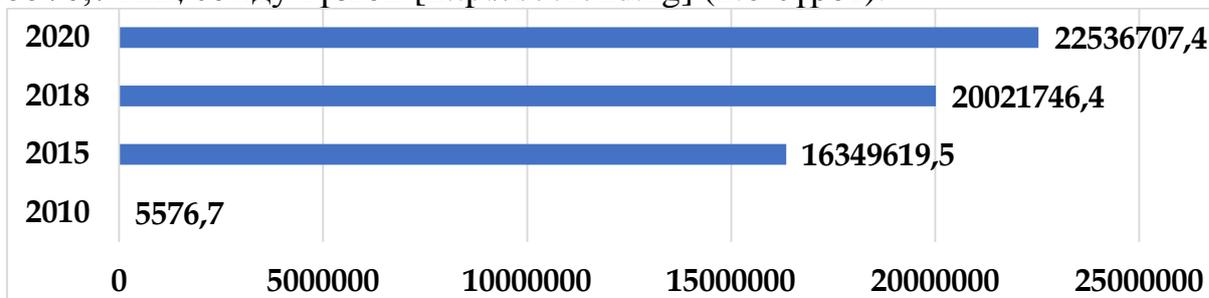
КР Соцфондунун камсыздандыруу төгүмдөрүнүн келип түшүү көлөмдөрү 2,7 эсеге өскөн жана 2020-жылы 32399,4 млн сомду түзсө, тескерисинче 2019-жылы 12083,9 млн сомду түзгөн, бул ИДПга карата тиешелүүлүгүнө жараша 5,5% жана 5,6% түзгөн [<http://socfond.kg>] (2.5-сүрөт).

2.5-сүрөт. КР Соцфондунда камсыздандыруу төгүмдөрүнүн келип түшүү динамикасы

Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча түзүлдү [<http://socfond.kg>]

КР Соцфонду тарабынан республикалык бюджеттен алынган каражаттар 2020-жылы 22536707,4 миң сомду, тескерисинче 2010-жылы 5576,7 миң сомду түзгөн [<http://socfond.kg>] (2.6-сүрөт).

2.6-сүрөт. КР Соцфонду тарабынан республикалык бюджеттин алынган каражаттар, *миң сом*

Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча түзүлдү [<http://socfond.kg>]

Көрүнүп тургандай, КР Соцфондуна келип түшүүлөр түзүмүндө камсыздандыруу төгүмдөрү чоң үлүштү ээлейт, алардын келип түшүүсүнө таасир эткен регрессиялык-корреляциялык факторлорго талдоо жүргүзөбүз. Фактордук белгилери катары 2.1-таблицада көрсөтүлгөн төмөнкү көрсөткүчтөр тандалып алынган.

2.1-таблица. - КР Соцфондунун камсыздандыруу төгүмдөрүнүн келип түшүүсүнө таасир эткен факторлор

№	Фактордук белгилердин аталышы
X1	Айыл чарба, токой чарба жана балык чарбасында иш менен камсыз болгон калктын саны, миң адам
X2	Курулушта иш менен камсыз болгон калктын саны, миң адам
X3	Дүң жана чекене соодада; автоунааларды жана мотоциклдерди оңдоодо иш менен камсыз болгон калктын саны, миң адам
X4	Транспорт ишинде жана жүктөрдү сактоодо иш менен камсыз болгон калктын саны, миң адам
X5	Билим берүүдө иш менен камсыз болгон калктын саны, миң адам

Тандалган факторлор менен КР Соцфондуна камсыздандыруу төгүмдөрүнүн келип түшүүсүнүн ортосундагы көз карандуулук даражасын айкындоону корреляциялык матрицанын жардамы менен жүргүзөбүз. Эсептер Microsoft Excel программасынын жардамы менен жүргүзүлдү. Эсептердин натыйжалары 2.2-таблицага киргизилди, мында корреляциялык матрица түзүлгөн.

2.2-таблица - КР Соцфондуна камсыздандыруу төгүмдөрүнүн келип түшүүсүнө таасир эткен факторлордун корреляциялык матрицасы

	У	X1	X2	X3	X4	X5
У	1					
X1	-0,46821	1				
X2	-0,49533	0,49034	1			
X3	0,889732	-0,2336	-0,36242	1		
X4	0,671452	-0,2689	0,133191	0,573016	1	
X5	0,816017	-0,0814	-0,45136	0,922134	0,295432317	1

Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

Алынган маалыматтарга ылайык, КР Соцфондуна камсыздандыруу төгүмдөрүнүн келип түшүүсүнө бир кыйла таасирди X3 – дүң жана чекене соодада; автоунааларды жана мотоциклдерди оңдоо жаатында иштеген калктын саны 0,889732 корреляция коэффициенти менен берет.

Регрессия теңдемесинин параметрлерин диагносикалоо дүң жана чекене соодада; автоунааларды жана мотоциклдерди оңдоодо иштеген калктын саны менен КР Соцфондуна камсыздандыруу төгүмдөрүнүн түшүүсүнүн түздөн-түз пропорционалдык байланышын айкындады: биринчи көрсөткүчтүн 1 миң адамга көбөйүшү экинчи көрсөткүчтүн 1039, 072 млн сомго өсүүсүн чакырат.

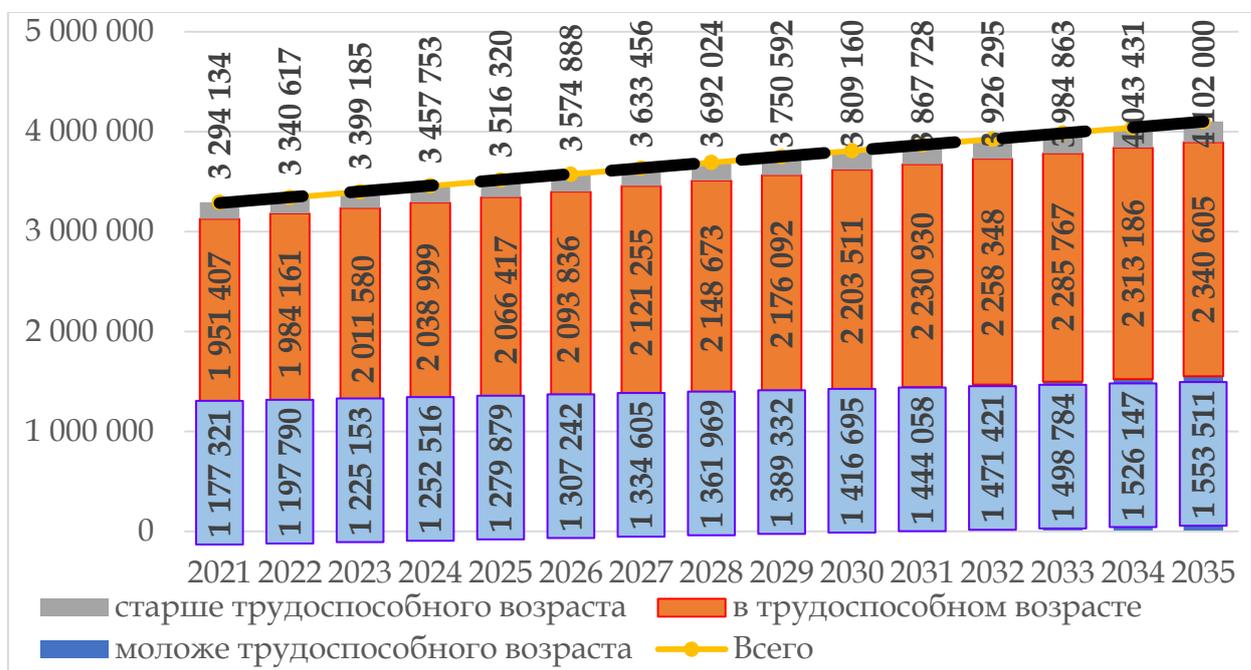
Жүргүзүлгөн талдоо төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берди: Кыргыз Республикасынын демографиялык өнүгүшү 2020-жыл үчүн

коронавирус инфекциясы пандемиясынын кесепеттеринен улам калктын өлүмдүүлүгүнүн олуттуу өсүшүнүн деңгээли катары тренд болуп аныкталды, ал ошондой эле улуу курактагы калктын санынын олуттуу төмөндөшүнө, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын санынын азайышына таасир этти. Аялдардын жашоо узактыгы эркектердин жашоо узактыгынан байкаларлык айырмаланат, алсак 2020-жылы ал 8,2 жылга жогору болгон жана эркектерде 67,8 болсо, аялдарда 76 жашты түзгөн, мындай тенденция ЕАЭБ бардык катышуучу өлкөлөрү үчүн мүнөздүү.

Калктын татыктуу жашоо деңгээлин камсыз кылуу үчүн кошумча каржылоо булактарын издөө, инфляция деңгээлин эске алуу менен пенсиялардын бардык түрлөрүнө үзгүлтүксүз индексациялоо жүргүзүү, пенсионерлерди жеңилдетилген медициналык камсыз кылуулардын жана акысыз социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн тизмесин кеңейтүү зарыл.

«Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоо мейнстрими» деп аталган үчүнчү бөлүмдө 2035-жылга чейинки мезгилде калкты демоөнүктүрүүнүн узак мөөнөттүү багыттары жана социалдык камсыздандырууну каржылоонун көрсөткүчтөрү аныкталды.

2035-жылга чейинки мезгилде негизги курактык топтор боюнча эркектердин санын болжолдуу баалоодо, эмгекке жөндөмдүү курактагы жаш эркектердин саны 2021-2035-жылдарга 32% өсөрүн жана 2021-жылы 1177321 адамды түзсө, 2035-жылы 1553511 адамды түзөрүн көрсөтүү (3.1-сүрөт).

3.1-сүрөт. 2035-жылга чейинки мезгилде негизги курактык топтор боюнча эркектердин санын болжолдуу баалоо, адам

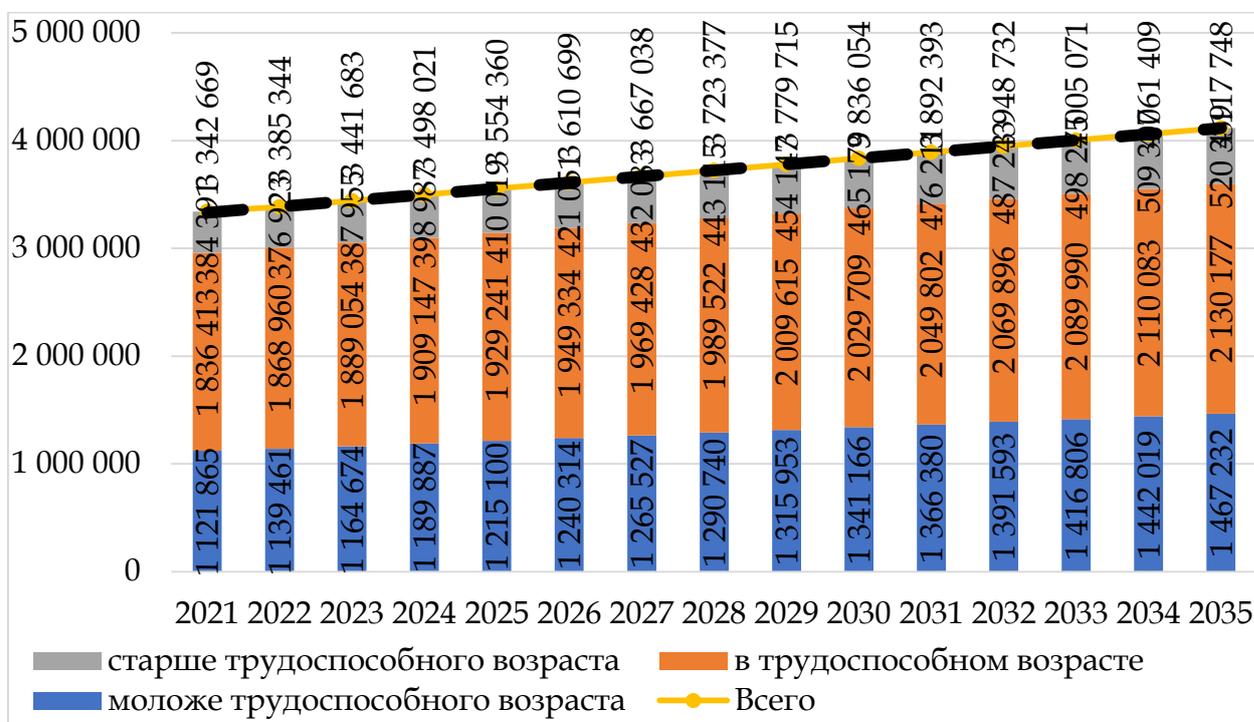
Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча эсептелди [<http://www.stat.kg>]

Анда эмгекке жөндөмдүү курактагы эркектердин саны изилденүүчү мезгил үчүн болгон 19,9% өсөт жана 2021-жылы 1951407 адамды түзсө,

2035-жылы 2340605 адамды түзгөн. Жалпысынан, эркектердин саны 2021-2035-жылдарга 25,5% же 807 866 адамга өскөн жана 2021-жылы 3294134 адамды түзсө, 2035-жылы 4102000 адамды түзгөн (3.1-сүрөт).

2035-жылга чейинки мезгилде негизги курактык топтор боюнча аялдардын санын болжолдуу баалоодо, эмгекке жөндөмдүү жаш аялдардын саны 2021-2035-жылдар үчүн 30,8% өсөрүн жана 2021-жылы 1121865 адамды түзсө, 2035-жылы 1467232 адамды түзөрүн көрсөттү. Жалпысынан аялдардын саны 2021-2035-жылдары 23,2%га же 775 079 адамга өсөрүн жана 2021-жылы 3342669 адам болсо, 2035-жылы 4117748 адамды түзөрүн көрсөттү.

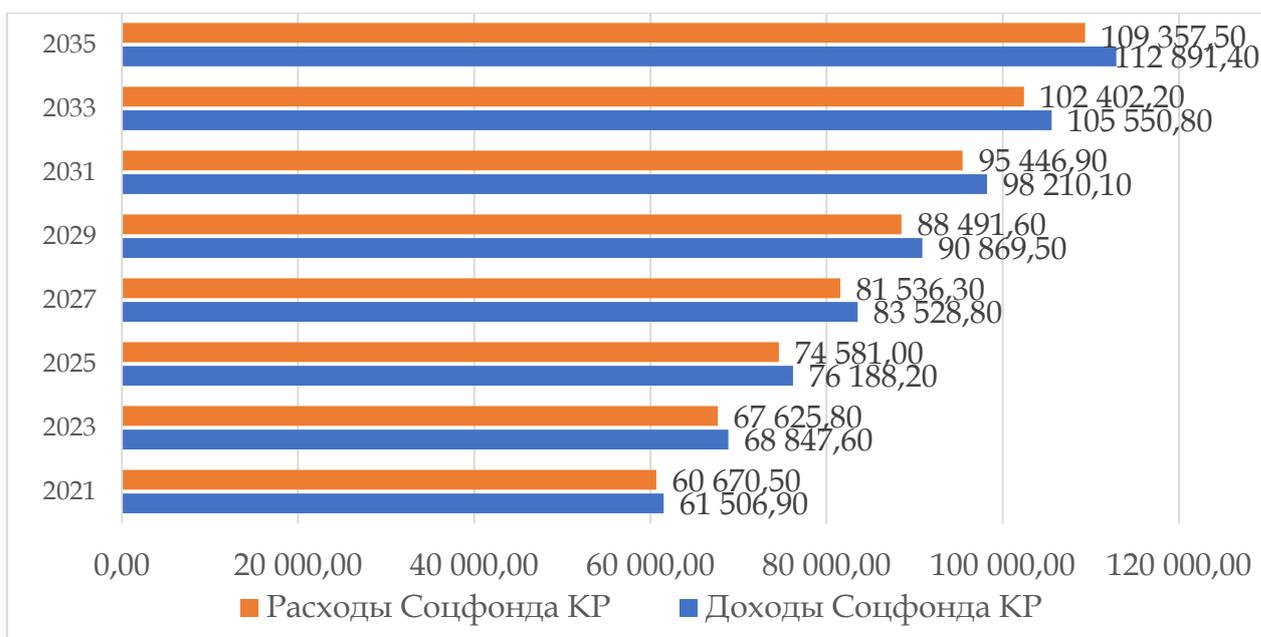
Жалпысынан 2035-жылга чейинки мезгилде калктын санын болжолдуу баалоо, 2021-2035-жылдар үчүн 23,9%га же 1 582 945 адамга өсөрүн жана 2021-жылы 6636803 адам болсо, 2035-жылы 8219748 адамды түзөрүн көрсөттү (3.2-сүрөт).

3.2-сүрөт. 2035-жылга чейинки мезгилде негизги курактык топтор боюнча аялдардын санын болжолдуу баалоо, адам

Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

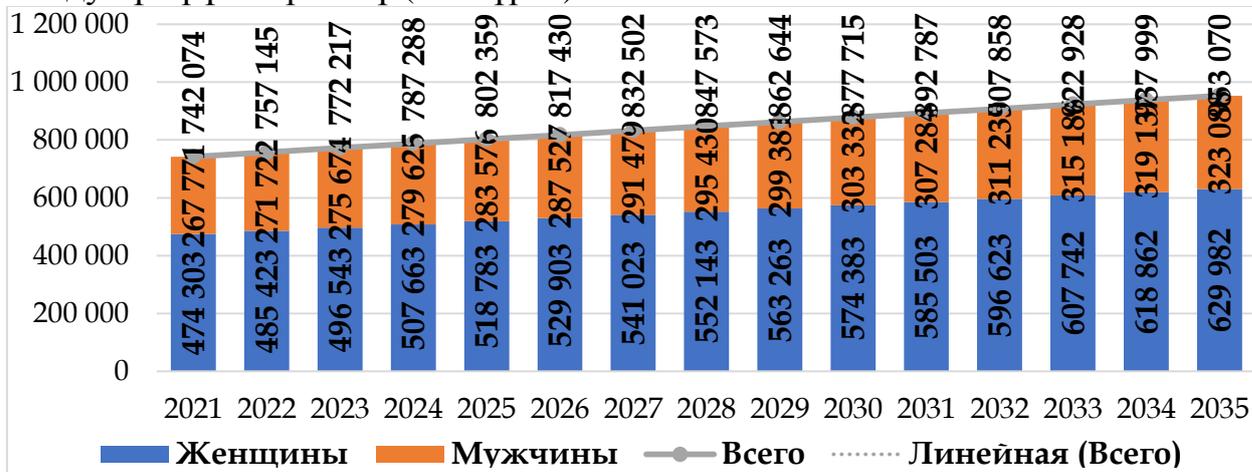
2035-жылга чейинки мезгилде КР Соцфондунун кирешелерин болжолдуу баалоодо, 2021-2035-жылдар үчүн алар 83,5%га же 51 384,5 млн сомго өсөрүн жана 2021-жылы 61506,9 млн сомду түзсө, 2035-жылы 112891,4 млн сомду түзөрүн көрсөттү (3.3-сүрөт).

3.3-сүрөт. 2035-жылга чейинки мезгилде КР Соцфондунун кирешелерин жана чыгашаларын болжолдуу баалоо, млн сом

Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча эсептелди [<http://socfond.kg>]

2035-жылга чейинки мезгилде КР Соцфондунун чыгашаларын болжолдуу баалоо, 2021-2035-жылдар үчүн алар 80,2% же 48 687 млн сомго өсөрүн жана 2021-жылы 60670,5 млн сом болсо, 2035-жылы 109357,5 млн сомду түзөрүн көрсөтүү (3.3-сүрөт).

3.4-сүрөт. 2035-жылга чейинки мезгилде гендердик бөлүктө пенсия алгандардын санын болжолдуу баалоо, адам

Булак: автор тарабынан маалыматтар боюнча түзүлдү [<http://www.stat.kg>]

2035-жылга чейинки мезгилде пенсия алуучулардын санын болжолдуу баалоо, пенсия алуучу курактагы эркектердин саны 2021-2035-жылдарда 20,7% же 55 317 адамга өсөрүн жана 2021-жылы 267771 адамды түзсө, тескерсинче 2035-жылы 323088 адамды түзөрүн көрсөтүү. Мында аялдардын саны 2021-2035-жылдар үчүн 32,8% же 155 679 адамга өсөт жана 2021-жылы 474303 адамды түзсө, тескерисинче 2035-жылы 629982 адамды түзөт (3.4-сүрөт).

Жалпысынан 2021-2035-жылдар үчүн пенсия алуучулардын саны трендди сактоодо 28,4%га же 210 996 адамга өсөт жана 2021-жылы 742 074 адамды түзсө тескерисинче 2035-жылы 953 070 адамды түзөт (3.4-сүрөт).

Калктын бакубатчылыгын, мамлекетти социалдык туруктуулугун жана экономикалык коопсуздугун сактоо жана камсыз кылуу үчүн мамлекеттин социалдык саясаты калкты социалдык камсыздандыруу боюнча чараларды күчтөндүрүүгө багытталууга тийиш.

КОРУТУНДУ

Азыркы убакта КРда калкты социалдык камсыздандыруу негизги максат катары үй-бүлөнүн жан башына орточо жыйынды кирешеси базалык физиологиялык муктаждыктарды канааттандыруу деңгээлинен төмөн болгон шарттарда жакырчылыкта жашоо бөлүгүндө андан олуттуу кутулууну көздөйт.

1. Калкты социалдык камсыздандырууну каржылоодо чече турган жана учурдагы көйгөйлөрдү көбүнчө аныктаган бир кыйла маанилүү милдеттер болуп жаңы заманбап шарттарда социалдык коргоо тутумун куруунун эскирген стереотиптери, механизмдери жана инструменттери коомдун социалдык-экономикалык өнүгүшү натыйжалуу болбойт жана жолтоо кылат деген факты түшүнүгүнө аң-сезимди кайра куруу болуп саналат.

Калк, кызыкдар тараптар, өнөктөштөр ж.б. үчүн санарип жана коопсуз түрдө социалдык камсыздандыруу кызматтарын көрсөтүү жана маалыматтарды берүү үчүн онлайн-платформаларды бир кыйла кеңири пайдалануу зарыл.

2. Социалдык камсыздандырууну уюштурууну өзгөртүү талап кылынат. Фронт-кеңсеге/бэк/кеңсеге, иштин инновациялык ыкмаларына жана онлайн-каналдар аркылуу өзүн-өзү тейлөөгө өтүү үчүн уюштуруучулук өзгөртүүлөрдү убагында киргизүү КР Социалдык фондунун, Мамлекеттик салык кызматы, Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги бардык деңгээлдеги персоналы жана жетекчилери үчүн зарыл, бирок татаал милдет болот. Инновациялык ыкмалар үчүн мүмкүнчүлүктөр эмнени берет жана тейлөөчү персоналга жаңы социалдык кызматтарга өтүүгө – өзгөчө иш менен камсыздоо жана контролдоо кызматтарында потенциалдуу мүмкүндүк берет, аралыктан тейлөө сыяктуу мүмкүнчүлүктөрдөн пайдаланууга мүмкүндүк берет.

3. Социалдык камсыздандыруу төлөмдөрү жакырчылык менен күрөшүүдө жана социалдык биримдик сезимдерине тарбиялоодо өтө маанилүү ролду ойнойт. Айрым топтор, өзгөчө балдар жана жаш үй-бүлөлөр, жалгыз пенсионерлер жана калктын майыптыгы бар категориялары өтө жакырчылыктан социалдык камсыздандыруунун кыйла жогору деңгээлине чыгарылууга тийиш. Рыноктук кирешенин кыйла төмөнкү деңгээли жана бирдей эместиги экономикада иш менен камсыз болуу деңгээлинин бул топтордун арасында катышуу деңгээли менен байланыштуу. Бул ылымдаш

топторду социалдык колдоону жана калкты колдоону жакшыртууга көңүл буруу жакырчылыкты жана теңсиздикти кыскартуу жана жумшартуу каражаттары катары артыкчылыктуу болууга тийиш.

4. Мамлекеттик кызматты, анын ичинде КР Соцфонду реформалоо саясатты жана мыйзамдарды иштеп чыгууну талап кылат, окшош ведомстволор, мамлекеттик сектор органдарынын жумушчу мамилелерин бекемдөө менен, социалдык камсыздандырууну модернизациялоо үчүн социалдык камсыздандыруу боюнча өкмөттүн максаттарына жетишүү үчүн чечүүчү мааниге ээ болот.

Социалдык кызматтар жана социалдык камсыздандыруу боюнча маалыматтарды алмашуу сыяктуу өкмөттүк социалдык программаларды өркүндөтүүнү талап кылат.

5. Социалдык камсыздандыруу тутумун инновациялык өнүктүрүүдө заманбап технологияларды киргизүү бардык ресурстарды, анын ичинде эмгек ресурстарын пайдаланууда максималдуу натыйжалуулукту жана майнаптуулукту шарттайт.

Жаңы тажрыйбаны алуу жана тажрыйбаны өткөрүп берүү социалдык камсыздандыруу тутумунда тейлөөнүн деңгээлин колдоо үчүн чечүүчү мааниге ээ, анткени социалдык камсыздандыруу тутумун өнүктүрүү үчүн позитивдүү тажрыйбаларды өздөштүргөн жаңы кызматкерлер талап кылынат.

6. Калктын кирешелерин колдоодон тышкары, иш берүүчүшөр менен өз ара аракеттенүү жана иш менен камсыздоого жана өзүн-өзү камсыз кылууга багытталган калкты колдоо үчүн эмгек рыногунда натыйжалары менен социалдык саясатты кылдат баалоо жүргүзүү менен ишке орношуу, окутуу жана активдештирүү боюнча чаралар менен кирешелерди колдоону кыйла тыгыз интеграциялоого тийиш.

Катталган жумушсуздардан тышкары иш менен камсыздоо кызматтарынын кызмат көрсөтүүлөрүн кеңейтүү жана жакшыртуу кошумча топторду, мисалы, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар жана эмгекке жарамсыздыгы боюнча төлөмдөрдү алган квалификацияланган жашы жете элек асырануучулар менен ишти камтууга тийиш.

Калкты социалдык камсыздандыруунун расмий түзүмдөрүн санариптештирүү механизмдерин пайдалануу менен, мамлекеттик камсыздандыруу иши тууралуу толук маалыматты жана камсыздандыруу компанияларынын, банктардын ж.б. кызматтарын пайдалануу менен жеке камсыздандыруу пландарын түзүү мүмкүнчүлүктөрүн берет.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАМАЛАР

Кыргыз Республикасында жана чет өлкөдө калкты социалдык камсыздандырууга жүргүзүлгөн изилдөө төмөнкүдөй практикалык сунуштамаларды түзүүгө мүмкүнчүлүк берди:

1. республикада эмгек мамилелерин шайкеш келтирүү үчүн жумушсуздардын милдеттүү камсыздандыруу фондун калыбына келтирүү жана аны жөнгө салуу механизмдерине ээ болуу керек;

-социалдык камсыздандыруу схемаларынын артыкчылыктарын түшүнүүнү кеңейтүү жолу менен социалдык камсыз кылуу тутумуна катышууга кызматкерлерге, иш берүүчүлөргө жана өз алдынча иштегендерге дем берүү;

-мамлекет тарабынан колдоо жана бизнес жүргүзүү боюнча жеңилдиктерди көрсөтүү жолу менен социалдык камсыздандыруу жана эмгек жөнүндө мыйзамдарды сактоого катталган ишканаларга дем берүү;

2. татыктуу ишке орношууга жетүүнү алуу үчүн аярлуу абалдагы жакыр жана эмгекке жарамдуу курактагы адамдарга кесиптик даярдоого жөлөкпул берүү, көндүмдөрдү жана техникалык даярдоону өнүктүрүү;

-аларга татыктуу иш берүү үчүн аярлуу абалдагы жакыр жана эмгекке жарамдуулар үчүн кесиптик окутуу жана көндүмдөрдү жана техникалык окутуу үчүн жөлөкпулдарды жана стипендияларды берүү, кирешелерди көбөйтүүгө, эмгек акы шарттарын жакшыртууга, жашоо каражаттарын жана туруктуулукту жакшыртууга жана жакырчылыкты кыскартууга көмөктөшүү максатында, ишкерликти өнүктүрүү, өндүрүштүк топторду жана кооперативдерди түзүү менен алектенүү;

-аз камсыз болгон айылдык жумушчулар үчүн өндүрүштө уюмдарды жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү илгерилетүү менен байланышкан мыйзамдарды, ошондой эле шарттарга жана мүмкүнчүлүктөргө ж.б. ылайык татыктуу жумушка жетүүнү жеңилдетүүгө тиешелүү мыйзамдарды кайра иштеп чыгуу жана кайра карап чыгуу.

3. бардык деңгээлде социалдык камсыздандыруу тутумун натыйжалуу башкаруу үчүн мониторинг жүргүзүүнүн жана башкаруунун уникалдуу интеграцияланган маалыматтык тутуму иштелип чыгат жана киргизилет;

-кызматкерлердин жана иш берүүчүлөрдүн арасында калкты социалдык камсыздандыруу жөнүндө абалды жайылтуу талап кылынат;

-пенсиялык камсыз кылууну канааттандыруу себеби менен өлкө боюнча майыптардан жана кары-картандардан сурамжылоо жүргүзүү зарыл;

-майыптар жана кары-картандар ж.б. үчүн негизги саламаттык сактоо кызматтарын камсыз кылуу.

4. калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону ишке ашыруу үчүн катышуу саны боюнча тең негизде башкарылган финансылык каражаттарды менчик формасын өзгөртүү: мамлекеттикти коомдукка (элдикке) алмаштыруу; бул жаатта адистердин калкты социалдык камсыздандыруунун финансылык ресурстарын башкарууга конкурстук негизде тартуу жана бул фонддун көрсөткүчтөрүн айкын жана ачык кылуу;

5. калктын бардык, өзгөчө айыл жергесинде социалдык камсыздандыруу кызматтарына социалдык аярлуу категорияларына жетүүнү кеңейтүү, айыл райондоруна социалдык камсыздандыруу кызматтардын жана башка социалдык кызматтардын болушун жана жеткиликтүүлүгүн

жайылтуу; иштей албаган, өзүнө жардам бере албаган же төмөн кирешелүү үй-бүлөлөргө таандык майыптардын ар түрдүү типтерине социалдык кызматтардын жана жеңилдиктердин түрлөрүн кеңейтүү;

6. камсыздоо коэффициенттерин түзөтүү үчүн кыска жана узак мөөнөттүү келечекте Социалдык фонддун финансылык абалын баалоо үчүн үзгүлтүксүз негизде камсыздоого изилдөө жүргүзүү; мамлекеттик социалдык-экономикалык өнүктүрүүгө жана макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн өзгөрүшүнө ылайык камсыздоо коэффициенттерин түзөтүү, анын ичинде инфляцияны эске алуу керек.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. **Медетбекова, И.Т.** Социально-демографические аспекты пенсионного обеспечения населения Кыргызской Республики [Текст] / И.Т. Медетбекова, З.Н. Сулайманкулов, Т. Темирлан // М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин кабарлары, 2016. - № 1(35) .- 266-271-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25638594>
2. **Медетбекова, И.Т.** Отдельные аспекты финансовой деятельности Социального фонда Кыргызской Республики [Текст] / И.Т. Медетбекова, Ж.К. Нурмукамбетовна, Т. Таалайбек // Евразийское научное объединение.- 2019.- № 10-4 (56). - 338-342-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41385678>
3. **Медетбекова, И.Т.** Страховые рынки государств-членов ЕАЭС [Текст] / А.А. Саякбаева, И.Т. Медетбекова, Р.Б. Сартова // Борбордук Азиядагы бухгалтерлердин жана аудиторлордун Ысык-Көл форумунун кабарлары, 2019. - № 3 (26).- 75-81-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42363506>
4. **Медетбекова, И.Т.** Международный опыт социального страхования населения: сравнительный анализ [Текст] / Т. Таалайбек, И.Т. Медетбекова, Р.Б. Сартова // Борбордук Азиядагы бухгалтерлердин жана аудиторлордун Ысык-Көл форумунун кабарлары, 2019. - № 3 (26). - 151-158-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42363521>
5. **Медетбекова, И.Т.** Демофакторы пенсионного обеспечения в Кыргызской Республике [Текст] / А.А. Саякбаева, И.Т. Медетбекова, З.Н. Сулайманкулов // Актуальные вопросы современной экономики, 2021. - № 10. - 600-605-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47174267>
6. **Медетбекова, И.Т.** Диагностика демографических факторов социального страхования населения Кыргызской Республики [Текст] / А.А. Саякбаева, И.Т. Медетбекова // Вопросы устойчивого развития общества, 2021. - № 11. - 262-270-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47319875>
7. **Медетбекова, И.Т.** Влияние пандемии COVID-19 на социальное страхование в Кыргызской Республике [Текст] / А.А. Саякбаева, И.Т. Медетбекова // Актуальные вопросы современной экономики, 2021. - № 11. - 1049-1057-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47334918>

8. **Медетбекова, И.Т.** Отдельные аспекты платёжеспособности внебюджетных социальных фондов Кыргызской Республики [Текст] / Т. Таалайбек, И.Т. Медетбекова // Вопросы устойчивого развития общества, 2021. - № 12. - 118-126-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47568848>
9. **Медетбекова, И.Т.** Прогнозные оценки показателей финансирования социального страхования населения и его модернизация [Текст] / И.Т. Медетбекова // Актуальные вопросы современной экономики, 2021. - № 12. - 1067-1075-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47580233>
10. **Медетбекова, И.Т.** Отдельные аспекты финансирование социального страхования населения в Кыргызской Республике в период пандемии COVID-19 [Текст] / Т. Таалайбек, И.Т. Медетбекова, К.А. Эсенгелди // Актуальные вопросы современной экономики, 2021. - № 12. - 1076-1084-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47580234>
11. **Медетбекова, И.Т.** Социальное страхование лиц с ограниченными возможностями здоровья в Кыргызской Республике [Текст] / А.А. Саякбаева, И.Т. Медетбекова // Борбордук Азиядагы бухгалтерлердин жана аудиторлордун Ысык-Көл форумунун кабарлары, 2021. - №3 (34).- 62-68-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48113359>
12. **Медетбекова, И.Т.** Уровень жизни населения как ориентир модернизации системы финансирования социального страхования [Текст] / И.Т. Медетбекова, Э.К. Омуров // Борбордук Азиядагы бухгалтерлердин жана аудиторлордун Ысык-Көл форумунун кабарлары, 2021. - №3 (34).

Медетбекова Иннайт Тургунбековнанын 08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана насыя адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн «Калкты социалдык камсыздандырууну каржылоо жана аны модернизациялоо» аттуу темада жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: социалдык камсыздандыруу, калк, Социалдык фонд, камсыздандыруу төгүмдөрү, жекелештирилген эсеп, КР Социалдык фондунун бюджетти, КР Социалдык фондунун кирешелери жана чыгашалары, Пенсиялык фонд, корреляциялык-регрессиялык талдоо.

Диссертациялык изилдөөнүн объекти болуп КРда калкты социалдык камсыздандырууну каржылоо тутуму саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн предмети болуп КРда калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоо процесстери саналат

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты КРда калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоонун концептуалдуу мамилелерин негиздөө жана иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн методдору: изилдөөнүн жалпы илимий статистикалык методдору, абстракттуу-логикалык, салыштырмалуу, түзүмдүк-функционалдык мамилелер, графикалык методдор, корреляциялык-регрессиялык метод, статистикалык болжолдоо методдору, топтоштуруу методдору.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы: калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун теориялык, уюштуруучулук жана жөнгө салуучу негизги аспекттери аныкталды жана жалпыланды; калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону уюштурууда чет өлкөнүн практикасына салыштырма талдоо жүргүзүлдү; Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандыруунун демографиялык факторлоруна диагностика жүргүзүлдү; калкты социалдык камсыздандырууну каржылоонун маалыматтык базасы катары жекелештирилген эсепке талдоо жүргүзүлдү; Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону өнүктүрүүгө негизги социалдык-экономикалык факторлордун таасиринин даражасына корреляциялык-регрессиялык талдоо жүргүзүлдү; Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандырууну каржылоону модернизациялоонун комплекстүү-системалуу мамилеси иштелип чыкты, Кыргыз Республикасында калкты социалдык камсыздандыруунун социалдык-демографиялык факторлорун болжолдуу баалоо жана анын 2035-жылга чейинки мезгилде финансылык көрсөткүчтөрү берилди.

Пайдалануу даражасы: изилдөөнүн натыйжалары Ж. Баласагын атындагы КУУда апробацияланган. Социалдык камсыздандырууну каржылоону оптималдаштырууга багытталган практикалык сунуштамалар «Бакай Банк» ААК ишинде жана Ж. Баласагын атындагы КУУда экономика факультетинин окуу процессинде чагылдырылды.

Колдонуу чөйрөсү: изилдөөнүн натыйжалары КРда социалдык камсыздандыруу маселелери менен иштеген министрликтердин, ведомстволордун ишинде пайдаланылды. Диссертациянын негизги жоболору окутуучулар, аспиранттар жана студенттер тарабынан КР жождорунда пайдаланылышы мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Медетбековой Иннайт Тургунбековны на тему: «Финансирование социального страхования населения и ее модернизация» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит.

Ключевые слова: социальное страхование, население, Социальный фонд, страховые взносы, персонифицированный учет, бюджет СФКР, доходы и расходы СФКР, Пенсионный фонд, корреляционно-регрессионный анализ.

Объектом диссертационного исследования является система финансирования социального страхования населения в КР.

Предметом диссертационного исследования являются процессы модернизации финансирования социального страхования населения в КР.

Цель и задачи исследования. Целью диссертационной работы является обоснование и разработка концептуальных подходов к модернизации финансирования социального страхования населения в КР.

Методы исследования: общенаучные статистические методы исследования, абстрактно-логический, сравнительный, структурно-функциональный подходы, графические методы, корреляционно-регрессионный метод, методы статистического прогнозирования, методы группировки.

Полученные результаты и их новизна: определены и обобщены теоретические, организационные и регулятивные основы финансирования социального страхования населения; проведен сравнительный анализ практики зарубежных стран в организации финансирования социального страхования населения; проведена диагностика демографических факторов социального страхования населения в КР; проведен анализ персонифицированного учета как информационной базы финансирования социального страхования населения; проведен корреляционно-регрессионный анализ степени влияния основных социально-экономических факторов на развитие финансирования социального страхования населения в КР; разработан комплексно-системный подход к модернизации финансирования социального страхования населения в КР, даны прогнозные оценки социально-демографических факторов социального страхования населения в КР и его финансовых показателей на период до 2035 года.

Степень использования: результаты исследования апробированы в КНУ им.Ж.Баласагына. Практические рекомендации, направленные на оптимизацию финансирования социального страхования, нашли отражение в деятельности ОАО «Бакай Банк», и в учебном процессе экономического факультета КНУ им. Ж. Баласагына.

Область применения: результаты исследования могут использоваться в работе министерств, ведомств, занимающихся вопросами социального страхования в КР. Основные положения диссертации также могут быть использованы в вузах КР преподавателями, аспирантами и студентами.

SUMMARY

of the dissertation by Medetbekova Innaiat Turgunbekovna on the topic: "Financing social insurance of the population and its modernization" for the degree of a candidate of economic sciences in the speciality 08.00.10 – Finance, Money Circulation and Credit.

Keywords: social insurance, population, Social Fund, insurance contributions, personalized accounting, budget of the Social Fund of the Kyrgyz Republic, revenues and expenses of the Social Fund of the Kyrgyz Republic, Pension Fund, correlation and regression analysis.

The object of the dissertation research is the system of financing social insurance for the population in the Kyrgyz Republic.

The subject of the dissertation research is the modernization processes of financing social insurance for the population in the Kyrgyz Republic.

Research aim and objectives. The aim of the dissertation work is to substantiate and develop conceptual approaches to the modernization of financing social insurance for the population in the Kyrgyz Republic.

Research methods: general scientific statistical research methods, abstract-logical, comparative, structural-functional approaches, graphical methods, a correlation-regression method, statistical prediction methods, grouping methods.

The results obtained and their novelty: the theoretical, organizational and regulatory foundations of financing social insurance for the population were determined and generalized. a comparative analysis of the foreign countries' practices to organize the financing of social insurance for the population was carried out; diagnostic of demographic factors in the social insurance of the population in the Kyrgyz Republic was carried out; the analysis of personalized accounting as a database for financing the social insurance of the population was carried out; a correlation and regression analysis of the degree of influence of the main socio-economic factors on the development of financing of social insurance for the population in the Kyrgyz Republic was carried out; a comprehensive and systematic approach to modernising the financing of social insurance for the population in the Kyrgyz Republic was developed; projected estimates of the socio-demographic factors in the social insurance of the population in the Kyrgyz Republic and its financial indicators for the period until 2035 were provided.

Degree of application: the results of the research were tested at the Kyrgyz National University named after J. Balasagyn. Practical recommendations aimed at optimizing the financing of social insurance were reflected in the work of OJSC "Bakai Bank" and in the educational process of the faculty of economics at the Kyrgyz National University named after J. Balasagyn.

Scope of application: the results of the research can be used in the work of ministries and departments dealing with the social insurance issues in the Kyrgyz Republic. The main provisions of the dissertation can also be used by teachers, graduate and postgraduate students at the universities in the Kyrgyz Republic.